

Strokovni članek/1.04

Tita Porenta

POSREDOVANJE ETNOLOŠKE DEDIŠČINE V TRŽIŠKEM MUZEJU

*V članku je avtorica
želela predstaviti
kratek razvoj
etnografske zbirke ter
trenutne možnosti in
vizijo delovanja
kustodiata za*

etnološko dediščino v Trziškem muzeju.

Načini interpretacije lokalne etnološke

dediščine so se spreminjali skladno z

razvojem muzeja, z zaposlitvijo etnologa pred

desetimi leti pa se stalno izpopolnjujejo in

širijo. Za uspešno ohranjanje skupnega

zgodovinskega spomina se trudi ustvariti

muzej, v katerem se bodo tradicionalne

muzejske naloge prepletale s sodobnimi

načini interpretacije gradiva in žive

komunikacije.

Trziški muzej je bil kot profesionalna institucija ustanovljen leta 1964. Razvil se je iz ljubiteljske dejavnosti domačega turističnega oziroma muzejskega društva, ki je sredi petdesetih let udejanilo idejo o domačem muzeju, že vsaj polstoletno željo kulturno osveščenih Tržičanov. Poleg bogate domače tehniške dediščine, ki so jo člani društva zelo dobro poznali, saj so jo sami ustvarjali, so se pri ustanavljanju muzeja

zavedali tudi etnološke raznolikosti in enkratnosti občine Trzič. V zbiralnih akcijah so v prvem obdobju svojega delovanja zbrali kup predmetov in jih organizirali v številne zbirke, med drugim tudi v t. i. etnografsko zbirko. Ta je vključevala predmete za vsakdanjo rabo, po izvoru večinoma iz okoliških vasi. Ob ureditvi Kurnikove hiše ob koncu šestdesetih let so prav ti eksponati predstavljali bivanjsko kulturo manj premožnih rokodelcev, ki so na obrobju trga živeli v marsičem podobno kot bližnji kmečki živeli.

Za naš muzej bolj značilne stalne tehniške zbirke so se oblikovale že veliko prej v osrednji muzejski stavbi, v Polakovi kajži, kjer domujejo še danes. Z njimi so želeli člani muzejskega društva predstaviti predvsem delovno okolje, postopke dela, pripomočke in delno izdelke trziških obrtnikov, medtem ko so se ostali segmenti načina življenja, tako trških rokodelcev kot prebivalcev okoliških vasi, s katerimi so bili gospodarsko tesno povezani, interpretirali le z vodenjem po zbirkah. V tem prvem obdobju delovanja muzeja je nekaj let potekalo zelo živahno zbiranje zgodovinskih in etnoloških podatkov tudi v lokalnem časopisu Trziški vestnik, ki je izhajal do uvedbe radia Trzič leta 1961.

Leta 1972 se je do tedaj samostojen Trziški muzej združil z občinskimi izobraževalnimi in kulturnimi ustanovami v Zavod za kulturo in izobraževanje, v okviru katerega je muzej razvil še nekatere dejavnosti, ki bi jim lahko pripisali etnološki značaj. V povezavi s turističnim društvom so začeli v začetku sedemdesetih let raziskovati nekatere običaje, kot so gregorjevo, vleka lomskega ploha, šušarska nedelja s frajšprehungo, raglanje na veliki petek in podobno. V sodelovanju z osnovnimi šolami pa so začele potekati terenske delavnice.

Proti koncu osemdesetih let se je pojavila zamisel, da bi v okviru stalnih tehniških zbirk izpostavili čevljarstvo ter začeli sistematično zbirati gradivo na to temo iz celotnega slovenskega ozemlja in ga predstavljati. Zamisel je leta 1990 pripeljala do prve stalne zaposlitve kustosa etnologa, in sicer avtorice tega referata.

V tem času sem se poleg zbiranja, raziskovanja, načinov shranjevanja in podobnih nalog veliko ukvarjala tudi z

možnostmi predstavitve čevlarskega gradiva. Obiskala sem nekaj znanih evropskih čevlarskih muzejev in se učila iz njihovih predstavitvenih zloženk in katalogov, kar je močno vplivalo na precej raznovrstno vsebino mojih občasnih razstav ob različnih priložnostih. Za nov koncept stalne čevlarske zbirke žal še do danes nismo zbrali dovolj sredstev. Z našo najbolj znano ambientalno postavitevijo – čevlarsko rokodelsko delavnico iz konca 19. stoletja smo se predstavili tudi zunaj Trziča, najbolj odmevno na 1. slovenskem muzejskem sejmu v Ljubljani leta 1991. Do začetka sanacije Kurnikove hiše pred tremi leti je v njej delovala celo živa čevlarska delavnica, sprva kot pedagoška ponudba za srednješolce, kasneje pa kot redna razstavna dejavnost našega muzeja. Edini čevljar, ki je bil obiskovalcem pripravljen pokazati ročno izdelavo čevlja, je imel izreden posluš za naše delo in je bil neusahljivi vir znanja in podatkov o načinu življenja trziških čevljarjev v 20. stoletju.

Pri svojem delu na področju čevljarstva sem se na začetku le stežka znašla tudi med neurejenim gradivom, ki ga hrani naš muzej, zato sem veliko časa posvečala urejanju in dokumentiranju muzejskega fonda in pri tem povzemala sistem dokumentiranja, ki so ga vpeljali v Slovenskem etnografskem muzeju. Nekaj rezultatov dokumentiranja sem tudi objavila v osrednjih slovenskih etnoloških in muzejskih publikacijah. Tako sem počasi spoznavala tudi širše etnološke posebnosti občine Trzič kot celote. Poleg stalne čevlarske postavitve je od lanskega leta z etnološkimi vsebinami dopolnjena tudi stalna oglarska zbirka, ki jo je postavila kolegica zgodovinarica. V Kurnikovi hiši je po ukinitvi žive čevlarske delavnice zaživela peka kruha, zlasti na pobudo osnovnošolcev iz Loma. Ti so namreč pred nekaj leti zelo uspešno zaključili raziskovalno nalogo o Kurnikovi hiši – speči Trnuljčici, s katero so nam predlagali novo pedagoško vsebino spominske hiše.

Z letošnjim letom je poslovni preobrat Trziškega muzeja naše dosedanje strokovno delovanje skoraj povsem zavrl in ga preusmeril. Prisiljeni smo iskati nove načine posredovanja izsledkov našega dela. Naš muzej je namreč po šestindvajsetih letih skupnega poslovanja v Zavodu za kulturo in izobraževanje z občinsko splošnoizobraževalno knjižnico in ljudsko univerzo ponovno zaživel kot samostojna institucija. Od tega si kljub trendu razvoja muzejev v smislu kulturnih centrov v strokovnem pogledu obetamo lepšo prihodnost. Začenjamo znova, pod povsem drugačnimi pravnimi, finančnimi, kadrovskimi in organizacijskimi pogoji. V novih ustanovitvenih aktih je Trziški muzej opredeljen kot javni zavod za opravljanje splošne muzejske in galerijske dejavnosti v občini Trzič. Med številnimi nalogami je omenjena tudi skrb za ohranitev etnološke dediščine v okviru verificiranih dejavnosti, kot so dejavnost muzejev, knjižnic, arhivov, obratovanja objektov za kulturne prireditve, prirejanje razstav, sejmov in kongresov, izdajanje revij in periodike ter ostalo založništvo in še nekatere druge dejavnosti. V letu dni razdruževalnih procesov smo uspeli doreči tudi novo organiziranost zavoda, in sicer na muzej in galerijo. V enoti muzej smo oblikovali kustodiat: kustodiat za etnološko dediščino, v katerega smo poleg obstoječih, pretežno tehniških zbirk mestnega jedra, vključili tudi

zbrano topografsko gradivo okoliških vasi in Kurnikovo hišo, kustodiat za kulturno zgodovino ter poseben oddelek – specialno knjižnico z dokumentacijo. Kustodiat niso bili ustanovljeni, da bi gradivo delili po vsebini, ampak zaradi nujne vzpostavitve odgovornosti kustosov do posameznega gradiva, kar je žal novost v našem muzeju. Delo posameznih kustodiatov je odvisno predvsem od usklajenega dela celotnega muzeja in njegove poslovne, strokovne in kadrovske politike. V statutu predvidevamo direktorja, ki bo hkrati poslovna in strokovna eminenca zavoda. Občina Trzič, ustanovitelj in glavni financer muzeja, ima precej brezbrizen odnos do naših strokovnih programov, ki temeljijo na tradicionalnem načinu muzejskega dela, kar kaže, da pričakujejo precej več prilagajanja lokalnim avtoritetam in njihovim potrebam. To pa pomeni slabše pogoje za strokovni razvoj muzeja v njegovi tradicionalni vlogi. Za začetek so za več kot polovico zmanjšali število strokovnega kadra, pomožnega pa nadomeščamo z javnimi delavci. Trziški muzej potrebuje v novih razmerah dober strateški načrt za delo z obiskovalci oziroma uporabniki in nove načine interpretacije dediščine, pri tem pa želi karseda ohraniti strokovnost dela. Poiskati moramo tudi načine, kako pridobiti večji delež lastnih sredstev za delovanje.

In kakšne možnosti ima naš muzej ob vedno večjih in bolj zapletenih administrativnih obveznostih na področju izvajanja osnovne muzejske dejavnosti s poudarkom na posredovanju krajevne etnološke dediščine in ohranjanju lokalne identitete?

V majhnih muzejih, kjer ni veliko zaposlenih, je najpomembnejši skupni enotni nastop navzven in stalna komunikacija s stroko. Z lokalnimi oblastmi trenutno lahko komuniciramo samo prek zakonskih določil, kjer nismo preveč doma, zato tak način ponavadi precej zamegli prave strokovne osnove naših programov. Naša glavna naloga pri ohranjanju skupnega zgodovinskega spomina bo ustvariti muzej, v katerem se bodo tradicionalne muzejske naloge prepletale s sodobnimi načini interpretacije gradiva in žive komunikacije. Pri tem se ne moremo izogniti besedi globalizacija, tako na področju dela v muzejih kot na splošno v procesih spreminjanja družbe. V obeh primerih ima globalizacija pozitiven in negativen prizvok. Ko gre za poenotenje dela v muzejih, stalno izobraževanje, stike s kolegi in možnost sodelovanja v vseslovenskih muzejskih projektih, ima globalizacija pozitiven pomen, saj nam daje občutek bolj prizadevnega in hkrati pravilnejšega delovanja, kljub temu pa se muzejska stroka tako hitro razvija in specifikira, da je treba imeti za obvladovanje vseh nalog na voljo preprosto več kadra. Ker ga nimamo, gremo težko v korak z razvojem. V drugem primeru pomeni spremljanje procesa globalizacije lokalne družbe ažurno dokumentiranje le-tega in interpretacijo sprememb identitete ter možnost, da se končno vključimo v lokalno skupnost kot upoštevanja vreden subjekt. Toda ta preobrat spet pomeni nove obveznosti, novo kadrovske postavitev in bojazen, da bodo v primeru, če lokalnim oblastem in domačinom, ki globalizacijo podpirajo, realno predstavljena podoba

občine ne bo všeč, še bolj posegali v našo strokovno kompetenco.

Pred uvedbo zakona o lokalni samoupravi v zadnjih letih je veljala občina Tržič za manjšo slovensko občino. Tudi kasneje je ostala v istih teritorialnih okvirih, danes pa sodi s 155 km² med večje upravne enote v Sloveniji. Sestavlja jo 35 naselij, ki se povezujejo v 13 krajevnih skupnosti. Občina šteje nekaj več kot 15.000 prebivalcev. Naseljenost je 97 prebivalcev na km². Za tržiški okoliš so značilne precejšnje razlike v konfiguraciji terena, zato se razlikuje tudi način življenja med prebivalci starega mestnega jedra in okoličani, tako v osnovnih preživetvenih strategijah kot v duhovni in socialni kulturi. Življenje v pretežno rokodelskem Tržiču je v srednjem veku omogočila obilna vodna moč in 80% gozdov. V drugi polovici 19. stoletja je začel trg dobivati izrazito industrijsko podobo. V okoliških vaseh, stisnjenih v prehodnih dolinah, Dolini in Jelendolu, in v Lomu pod Storžičem so dolgo ohranjali pretežno avtarkično gospodarstvo, gojili lan in kuhali oglje. Šentanska dolina je bila zaradi rudnika živega srebra in živahnega prometa čez stari Ljubelj nekoliko bolj odprta za spremembe. Na pobočjih Karavank in Kukovnice se je pasla drobnica, na Kriškem polju in na prisojeh Dobrče pa so se ukoreninili kmetje, poljedelci in sadjarji.

Danes ni treba biti ravno strokovnjak, da bi videl očitne spremembe v občini. Industrija se ni modernizirala, ampak propada, zaradi česar narašča brezposelnost (12%), saj je več kot 50% občanov zaposlenih v industrijsko predelovalnih panogah. Obratuje le še nekaj tovarn, pa tudi te ne na zavidljivi ravni. Sanacija propadajoče industrije je v pristojnosti države. Občina želi ekološko nesprejemljivo industrijo odstraniti iz mestnega jedra. Zaradi propadanja industrije in zmanjševanja delovnih mest grozi občini, da bo postala spalno in bivalno naselje večjih in gospodarsko močnejših središč, prebivalci pa bodo kraju še bolj odtujeni.

Postopno zapiranje industrijskih obratov, komercializacija medijev, pogosta menjava tujih trgovskih znamk v starem mestnem jedru in naseljevanje mestnega prebivalstva v slikovitih okoliških vaseh vztrajno spreminjajo podobo občine. V vedno slabšem odnosu do tradicije in dediščine, ki je še pred nekaj desetletji živila v zavesti Tržičanov, bo težko najti pot do konstruktivnega sodelovanja med njimi in muzejem, ki kot lokalna proračunska služba ne ustvarja "kruha". Morda pa bi veljalo za reševanje problemov globalizacijskih sprememb, ki se odražajo tako v našem delu kot v okolici, uporabiti model ekomuzeja po vzoru tistega v pokrajini Bergslagen na Švedskem. Ta model bi bil morda za naš muzej uporaben, saj se v zakonih nikjer na svetu ne razlikuje od krajevnega muzeja, gre le za spremembo načina dela. Ustanove, ki se prepoznajo kot ekomuzeji, so po mnenju njihovih poznavalcev (Jean-Claude Duclos) tako različne in tako nepodobne, da imamo pri povzemanju že obstoječih primerov še vedno precej možnosti prilagoditve lastnim razmeram. Model ekomuzeja v pokrajini Bergslagen na Švedskem mi je všeč prav zato, ker me podoba tamkajšnjega družbenega

okolja močno spominja na tržiški okoliš in ker je podkrepjen tudi z osnovami metodološkega pristopa. Moč njihovega koncepta se skriva v tem, da se s podporo muzejskih in drugih strokovnjakov tudi prebivalci naučijo pravilno ravnanje s svojo lastno dediščino in z njo upravljati, da se posredovanje dediščine sedanosti, ki pripoveduje tudi zgodbo o preteklosti, razširi na geografsko okolje, iz katerega izhaja, in da končno poskušamo delati skupaj in povezano. Način dela po tem vzoru bi v občini spodbujal kulturni turizem, pozitiven odnos do dediščine in vsaj malo prispeval k ekonomskemu razvoju za preživetje tako tržiške družbe kot muzeja. Uveljavitev modela ekomuzeja pa ni zgolj naloga muzeja, ampak celotne občine. V okviru te ideje bi muzej pametno in koristno posređoval rezultate evidentiranja premične in nepremične dediščine, naloge, ki je zapisana v aktu o ustanovitvi, in veliko bolje spoznal teren. Ideja je drzna, vendar se je tega zaradi potencialov kulturne krajine vredno lotiti.

Tržiški muzej ima navsezadnje še vedno prednostno nalogo skrbeti za sedanje in bodoče zbirke. Menim, da so tradicionalne muzejske naloge ob stalnem izobraževanju kustosov osnovnih znanstvenih ved v muzejih postale veliko bolj prepoznavne, kot so bile še pred leti. Toda še vedno ostaja ključno vprašanje, kako prepričati krojače naše usode, da bi upoštevali cel kup opravil, ki so potrebna, preden lahko nekaj postaviš javnosti na ogled. Naj predstavim le nekatera:

1. Naša zbiralna politika je usmerjena v dopolnjevanje že obstoječih zbirk s predmeti, ki pričajo o stopnji ohranjanja ali izginjanja posameznih kulturnih fenomenov, zlasti pa tržiških tradicionalnih obrti.
2. Ureditev depojskih in razstavnih prostorov je odvisna od uspešnega zagotavljanja finančnih potreb precej dotrajanih in nevzdrževanih stavb. Za konserviranje lesenih predmetov smo pripravili strokovni, kadrovske, prostorske in finančni predlog, katerega realizacija je še daleč.
3. Raziskovanje v našem muzeju pomeni identifikacijo številnih predmetov, o katerih nimamo nikakršnih dokumentiranih informacij.
4. Dokumentacija celotnega muzejskega fonda že nekaj let teče po ustaljenem načinu povezovanja informacij med posameznimi vrstami gradiva. Reference, zabeležene v okviru do sedaj obdelanih zbirk, so naslednje:
 - historiat zbirke,
 - popis predmetov, ki smo jih uvrstili v posamezno zbirko (pri večjih zbirkah so označene podzbirke),
 - fotografsko gradivo,
 - arhivsko gradivo,
 - avdiovizualno gradivo,
 - bibliografija,
 - muzeološka pomagala,
 - razstave in objave,
 - slikovni material,
 - terenski zapiski.

Informacije še vedno beležimo v računalniškem programu Modes in v Windows okolju. Sistem deluje kljub tehnološkim pomanjkljivostim.

Za razliko od nalog, ki jih znamo opravljati, pa sta nova izziva prepletanje s sodobnimi načini interpretacije gradiva in vzpostavitev stalne žive komunikacije. Ti dve novi nalogi prinašata bistveno spremembo v dosedanjem načinu dela, razporeditvi delovnega časa in kraja delovanja. Pomenita večjo tehnološko opremljenost muzeja, skupinsko delo, od kustosov pa zahtevata večje upravljalske, izobraževalne in povezovalne sposobnosti. Delo novoustanovljenega kustodiata se bo v bodoče zato tesno prepletalo z delovanjem drugih enot. Ob realizaciji predlagane sistemizacije delovnih mest nas čaka veliko dela.

Če razmišljamo o našem trenutnem načinu posredovanja rezultatov zgoraj omenjenega dela v obliki stalnih in občasnih razstav, ne moremo mimo grenke ugotovitve, da naše stalne zbirke niso bile prenovljene že več kot deset let. Potreben je nov konceptualni in strokovni pristop. Predlogi za obnovo se nagibajo v smer enotne predstavitve načina življenja Tržičanov, tako večinskega trškega prebivalstva kot z njimi povezanega zaledja.

Za ohranjanje stalnih domačih obiskovalcev so nujno potrebne tudi občasne razstave, manjše priložnostne prireditve, predstavitve, predavanja in dogodki. Idej in volje je precej, manj pa kadra in financ.

Informiranje domačinov o delu muzeja je za naš obstoj zelo pomembno. V letošnjem letu smo začeli redno objavljati kratke informativne članke v lokalnem časopisu Tržičan, po vzoru večine domačih podjetij in društev pa smo uredili tudi izložbeno okno v podhodu Občine Tržič. Žal na večji odziv še nismo naleteli. V pripravi imamo še občasne predstavitve na Radiu Gorenjec, vendar je postal bivši lokalni radio pred nedavnim povsem komercialna radijska postaja ...

Pedagoška dejavnost zaradi neurejenih prostorov še vedno temelji na vodenju kustosov po stalnih zbirkah in pripravi učne ure z učnimi listi. Ostalih pedagoških potencialov, kot so muzejske delavnice, študijski krožki, poletne prireditve, predavanja, računalniške projekcije in podobno, še nismo izkoristili.

Poskusili smo se tudi v založniški dejavnosti. Ob mednarodnem dnevu muzejev, 18. maja, smo v netiskani obliki predstavili poskusno številko zbornika Tržiškega muzeja, v katerem smo v poljudni obliki zbrali poslovno in vsebinsko poročilo našega muzeja v letu 1999. Vizija zbornika je zapolniti vrzel na področju objavljanja strokovnih člankov o domači naravni in kulturni dediščini. V njem bodo našle svoje mesto tako javne službe, ki so zadolžene za opravljanje varovanja dediščine, kot društva in posamezniki.

Muzejska knjižnica se razvija v smeri specialne in domoznanske zbirke tiskanih publikacij za znanstvena, strokovna in teritorialna področja, ki jih pokriva naš muzej.

Vse te naloge že izvajamo, da bi posredovali čim več informacij o gradivu, ki ga hranimo, da bi pridobili nove uporabnike in seznanjali domačine o neizmernih virih znanja in idej, kako dediščino uporabljati tudi v sodobnem načinu življenja. Ob nenehnem razvijanju znanja in metod za njihovo uresničitev pomenijo tudi vizijo dela Tržiškega muzeja v naslednjih letih.